

MAADAY-KARA DESTANI

(Hazırlayan: Dr. Salahaddin Beki), Manas Yayıncılık, Elazığ, 2007, 589 s.

Ahmet DAĞLI*

M. Fuat Köprülü milli Türk destanlarını coğrafi sahalara göre tasnif ederken Altay-Yenisey bölgesini ayrı bir saha olarak görür ve burası için şöyle der: “**Altay-Yenisey Sahası** henüz iptidai Türk dinini muhafaza eden Şamanî “Altay-Abakan” kabilelerine mensuptur ki, bunlar göçebe olmakla beraber, yine yerleşmiş haldedirler. Vaktiyle demircilik gibi bazı san’atlarda ilerlemiş olan bu zümre bugün Türk şubelerinin şüphesiz en geride kalanıdır. İşte bunlar bize milli destanın en eski parçalarını, yani “Esatirî” mahiyette olan parçalarını ve ‘Kozmogoni-Tekevün-i âlem (Kâinatın yaradılışı)” hakkındaki “Ustûre”leri vermektedir (Köprülü 1986: 43)”.

Altay-Yenisey sahasına ait ve menşei çok eskilere dayanan destanlardan biri de “**Maaday-Kara Destanı**”dır.

BİR TOPLUMUN ORTAK SANATSAL DUYUŞU: MAADAY-KARA DESTANI

Tanıtacağımız, Salahaddin Bekki’nin “Maaday-Kara Destanı” isimli kitabı Türklerin anavatanı olan Altay bölgesinde derlenmiş olması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Esere konu olan Maaday-Kara Destanı, Sazon Saymoviç Surazakov tarafından Altaylı ünlü kayçı Aleksey Grigoryeviç KALKİN’den 1963 yılında derlenmiştir. Derlenen metin tamamen manzum olup 7739 mısradan oluşmaktadır. 1973 yılında Moskova’da “**Maaday-Kara, Altayskiy Geroişeskiy Epos**” adıyla yayımlanmıştır. Salahaddin Bekki’nin çalışması bu eserde yayımlanmış olan Altayca metin esas alınarak hazırlanmıştır.

Daha önce (1999) Maaday-Kara destanını yayımlayan Emine Gürsoy-Naskali destanı şu şekilde tanıtmaktadır: “*Binlerce yıllık yaşam mücadelesinin iki neslin –yaşlı baba ve yaşamı sürdürecektir oğlu- yaşamına sığdırılarak anlatıldığı destanda, adak noktası ölüm korkusu ve ölümsüzlük arayışıdır.*”

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi.

Destanın başkahramanı Köğüdey Mergen, diğer Güney Sibirya Türk destanlarında olduğu gibi babasının intikamını almak için yola çıkmıştır; yalnızdır ve tek başına mücadele vermektedir. Yanında atı vardır; at ona hem hizmet etmekte hem de akıl verip yol göstermektedir. Maaday-Kara'nın oğlu Köğüdey-Mergen, yeraltı âlemi ve gökyüzü ile ilişkiye girer; annesini ve babasını ölümden geri getirmeye ve onların öcünü almaya uğraşır. Duygu yüklü bu olaylar, bir bireyin sevdikleriyle beraber olma arzusu ve bir hayat tecrübesi şeklinde yorumlanabilir (Naskali 1999: 11)”

“Maaday-Kara Destanı”nı Salahaddin Bekki, 2001 yılında, Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'nun danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlamıştır. Eseri bir kitap olarak yayımlanması bu tarihten altı yıl sonra olmuştur.

Yazar bu eseri dört bölüm şeklinde hazırlamıştır:

I. Bölüm'de; Altay-Türk destancılık geleneği ve Maaday-Kara Destanı ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında (kitaplar, tezler, makaleler, bildiriler) tanıtıcı bilgiler verilmiştir. İkinci elden ulaşılan çalışmaların ise sadece künyeleri verilmiştir. Bu bölüm kendi içerisinde ikiye ayrılmıştır:

1. Altay Türklerinin destanları üzerine yapılan araştırmalar (24 adet araştırmadan bahsedilmektedir). Buradan Maaday-Kara Destanı'dan başka Altay Türklerine ait Alıp Manaş, Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı ve Er Samır Destanı olmak üzere üç destan daha olduğunu görüyoruz.
2. Maaday-Kara Destanı üzerine yapılan çalışmalar (5 adet çalışmadan bahsedilmektedir.) Burada Maaday-Kara'nın yabancı dillerdeki yayınları ile Emine Gürsoy-Naskali'nin çalışması tanıtılmıştır.

II. Bölüm'de; “Altay-Türk Destancılık Geleneği ve Maaday-Kara Destanı” başlığı altında aşağıdaki konular irdelenmiştir:

Altay Destan Anlatıcıları (Kayçılar): Bu bölümde kayçıların destanı nasıl icra ettikleri, nasıl kayçı olunduğu anlatılmıştır. Kayçıların anlatım esnasında, farklı gırtlak yapılarıyla beş ayrı sesi çıkarabildiklerinden, ayrıca çeşitli hayvanların taklitlerini yapabildiklerinden bahsedilmiştir.

Altay Destanlarının Konuları: Bu bölümde; Altay destanlarında genellikle kahramanların yeryüzündeki kötü niyetli hanlar ve bunların ilişkide buldukları yeraltı dünyasının hakimi Erlik ve avenesi ile olan mücadelelerinin anlatıldığı vurgulanmıştır. Altay destanlarında mitik öğeler çok miktardadır. Mitik yılan, dünyayı sırtında taşıyan balık, dev hayvanlar, olağanüstü kadınlar, cadılar, insan eti yiyen insanlar... Bu ucubelerin hepsi yeraltı dünyasının hakimi Erlik'in askerleri olarak yeraltında yaşarlar.

Altay Destanlarının Tür Olarak İsimlendirilmesi Problemi: Bu bölümde destanın tanımı ve destan için önerilen isimlerden bahsedildikten sonra

Altay destanlarının üç boyutlu bir dünya anlayışı (yeryüzü-gökyüzü-yeraltı) çerçevesinde cereyan etmesi ve kahramanların mitik özellikler göstermesi sebebiyle “Arkaik Kahramanlık Destanı” terimi uygun görülmektedir.

Maaday-Kara Destanı'nın Teşekkül Tarihi başlığıyla bu destanın M.Ö 5. yüzyıl itibariyle teşekkülünü tamamladığı sonucuna varılmıştır.

Maaday-Kara Destanının Konusu ve Vak'a Örgüsü: Bu bölümde destanın planı verilmiştir. Şamanist bir toplumun ürünü olan (ancak yer yer Budizm ve Lamaizm etkisi de görülen) destanda, bu dünyayı ve öbür dünyayı algılayış biçimi şamanist düşünce doğrultusundadır. Olaylar üç farklı boyutta gelişir: yeryüzü, yeraltı ve gökyüzü. Yeryüzü (Aylı ve Güneşli Altay) canlıların yani Maaday-Kara'nın yaşadığı mekândır. Yeryüzünde ayrıca Maaday-Kara'yı esir eden ve yeraltı tanrısı Erlik Beyin kızı ile evli olan Kara-Kula Kağan yaşamaktadır. Kara-Kula Kağa'nın yaşadığı yer, ruhların yani ölülerin âlemdir; bu âleme karanlık güçler hâkimdir. Burası yeraltı dünyası gibi tasvir edilse de yeryüzündedir ve açılıp kapanan dağların arkasındadır. Esas yeraltı dünyası ise Erlik Bey'in yaşadığı ve ölen insanları, yeryüzünde (dünyada) işlemiş oldukları suçlara göre cezalandırıldıkları bir mekân olarak geçer. Gökyüzü ise insan ötesi bir boyut olarak algılanır ve detaylı olarak işlenmez. Üç boyut olarak algılanan bu dünyanın kapıları birbirine kapalı değildir. Birinden diğerine gitmek ve geri dönmek mümkündür.

Maaday-Kara Destanı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kara-Kula'nın yaşlı bahadır Maaday-Kara üzerine hücumu anlatılmakta, obasının yerle bir edilişinden, halkının esir edilip memleketinden götürülüşünden bahsedilmektedir. İkinci bölümde ise Maaday-Kara'nın oğlu Kögüdey-Mergen'in babasını ve halkını kurtarmak için verdiği mücadeleler ile çıktığı evlenme yolculuğu anlatılmaktadır. Destanın finalinde ise Kögüdey-Mergen'in Erlik Bey ile olan mücadelesi ve her türlü başarıdan sonra yıldız olup gökyüzüne yükselişi işlenmektedir.

Maaday-Kara Destanı'nın Özeti verildikten sonra, Destanın Dili, Şekil Özellikleri ve Üslûbu hakkında bilgiler verilerek bu bölüm tamamlanmıştır.

III. Bölüm'de; Motif-İndex'in ne olduğu, tasnif sistematığı ve uygulanışı; Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar anlatılmıştır. Ardından Maaday-Kara destanının motifleri çıkarılmış ve bu motifler, 1936 yılında Stith Thompson'un hazırlayıp yayımladığı, aynı zamanda uluslararası bir katalog olan Motif-İndex of Folk Literature (Halk Edebiyatının Motif İndeksi)'de kullanılan yöntemle göre tasnif edilmiştir. Katalogda bulunmayan motiflerin, Türk motifi olduğunu belirtmek içinse başlarına bir T harfi konularak yazarın kendisi tarafından tespit edildiği belirtilmiştir. (İlginç olan, bu destanda Stith Thompson'un Motif-İndex'inde hiç olmayan 29 motifin bulunmasıdır. Bu, destanın çok erken dönemlerde teşekkül ettiğinin ve destanda şamanistik ve mitik unsurların yoğun olduğunun bir göstergesidir.)

IV. Bölüm’de; tespit edilen motifler, “Tanrılar”, Yer-Su Ruhları”, “Hayat Ağacı”, “Üç Kozmik Kuşak ve Dünya Direği”, “Türklerin Kutlu Ağacı Kaym”, “Dünyayı Sirtında Taşıyan Balık”, “Şaman ve Şamanlık Seansı”, “Şekil (Don) Değiştirme”, “Ölüm”, “Hayvanlar (At, Ayı, Geyik, Boğa)”, “Yada Taşı”, “Maaday-Kara Destanına Budizm ve Diğer Dinlerin Tesiri”, “Güneş, Ay ve Yıldızlar”, “Olağanüstü Kahraman”, “Sayılar” ve “Renkler” başlıkları altında tahlil edilmeye çalışılmış ve motiflerin büyük çoğunlukla Şamanizm kökenli olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada elde edilen veriler, “Sonuç” başlığı altında değerlendirilerek inceleme kısmı tamamlanmıştır.

Ardından ayrı bir bölüm olarak hazırlanan, 214 sayfa hacmindeki “Metin” bölümü gelmektedir. Altay lehçesi ile olan metin, Latin kökenli Türk alfabesine aktarılmış ve beşer beşer numaralandırılmıştır. Metnin tamamı 7739 mısradır. Mümkün olduğu kadar birebir Türkiye Türkçesi karşılıkları verilmiştir.

İki sütun halinde olan sayfaların sol sütununda manzume yer alırken; sağ tarafında her dizinin birebir Türkçesi verilmiştir. Bu yöntem sayesinde dizinin karşısında anlamını görmek mümkündür. Buna ek olarak bazı destana özgü terimler dipnotu ile sayfa altlarında açıklanmıştır.

Kaynakça, dizin ve şamanizme ait tasavvurların resimlerinden oluşan “Ekler” bölümüyle kitap sonlandırılmıştır.

Sonuçta bir ülkenin en büyük gizli gücü, halkının ortak kültür ve tarih mirası etrafında kenetlenmesidir. Kültürel ve tarihi birikimi güçlü olmayan ülkelerin insanları arasındaki bağlar kolay kopabilmektedir.

Ülkelerin sınırlarının hızla kaldırılmaya ve bu sayede kültürlere müdahale edilmeye çalışıldığı bu dönemde, ekonomisi güçlü olan az sayıda ülke, zayıf kültürleri kendi çekim alanlarına alıp potasında eritme çabasını gütmektedir. Bu yöntem başarılı olursa belki pek çok ülke dini, dili, tarihi ve kültürü ile birlikte yok olacaktır. Bilimsel ve ekonomik gücü elinde bulunduran ülkelerin bu güçlü çekim alanlarına girmemenin tek yolu, tarihi ve kültürel mirasa sıkı sıkıya sarılmaktır. Ancak köklerine, kültürel birikimlerine vâkıf milletler milli benliklerini koruyabilirler.

Türkler yaşam tarzları gereği tarih yapmışlar, ama tarih yazmamışlardır. Türklerin ilk anavatanı olması dolayısıyla en eski tarihimize ait kalıntıların olduğu Altay bölgesi, uzun tarihinde fazla bir kültürel etkileşime maruz kalmamış olması yönüyle de Türk kültürü açısından değerli bir bölgedir.

Destanlar yapısı, içeriği, ele aldığı konuları ve daha pek çok özellikleriyle bizim yazıyla birlikte takip ettiğimiz dönemden öncesine, bilinmeyen dönemlere ışık tutan eşsiz kaynaklardır. Destanlar toplumun yaşama tarzı, din, kültür ve sanat anlayışı hakkında derin izler taşır. Bu manada kökeni en eski destanlardan olduğu bilinen ve korunabilmiş Altay bölgesine ait olan Maaday-Kara Destanı, bir kültür

hazinesidir. Bu eserin ve Altay bölgesinin Türk bilimine kazandırılması çok yerinde bir hareket olmuştur. Bu vesileyle Salahaddin Bekki'ye bu çalışmayı araştırmacıların dikkatlerine sunmasından ötürü teşekkür ediyoruz.

KAYNAKÇA:

Bekki, Salahaddin; Maaday-Kara Destanı, Manas Yay., Elazığ, 2007

Gürsoy-Naskali, Emine; Altay Destanı Maaday-Kara, YKY, İstanbul, 1999

Köprülü, Mehmet Fuat; Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yay., İstanbul, 1986